

Lunds universitet
Sociologiska institutionen
Kriminologiprogrammet

LUNDS UNIVERSITET

Relationerna som blev anstiftningsprocesser

En dokumentanalys av tingsrätternas domar i
Knutbydramat och Arbogafallet

Författare: Asta Wittmoss & Anna Johansson

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Vårterminen 2020

Handledare: Mona Hemmaty

Abstrakt

Författare: Asta Wittmoss & Anna Johansson

Titel: Relationerna som blev anstiftningsprocesser - En dokumentanalys av tingsrätternas domar i Knutbydramat och Arbogafallet

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Handledare: Mona Hemmaty

Sociologiska institutionen, vårterminen 2020

Att förmå någon att begå ett brott benämns inom juridiken som "anstiftan". Det är ett brott som kan ge ett lika högt straff som det brott som anstiftas. Anstiftan förutsätter att det finns minst två gärningspersoner, varav den ena agerar på uppdrag av den andra. I två av Sveriges mest kända rättsfall, Knutbydramat från 2004 och Arbogafallet från 2016, är det just detta som sker – en person förmår en annan att begå ett mord. Denna uppsats syftar till att jämföra rättsfallen med de sociala relationerna mellan de två gärningspersonerna som central utgångspunkt, för att förstå händelseförloppen utifrån ett sociologiskt perspektiv. Det material som uppsatsen baseras på är tingsrätternas domar i de två fallen. Empirin analyseras sedan med hjälp av teorin om sociala band samt teorin om makt- och utbytesrelationer. Slutsatsen är att de personer som utför de dödliga handlingarna används som "verktyg" av de personer som anstiftar brotten. Verktygen kan även konstateras ha bristande sociala band, något som gör dem mer sårbara och lättillgängliga för anstiftarna att använda sig av. Relationen mellan verktygen och anstiftarna är så pass grundläggande för att brotten ska kunna äga rum på det sätt som de gör, eftersom anstiftarna lyckas forma och styra verktygen med olika metoder. I och med att relationerna fortskrider under en längre tid möjliggör det även att denna kontroll eskalerar och därmed kan liknas vid en process. Begreppet som vi introducerar för att beskriva denna är "anstiftningsprocess".

Nyckelord: Knutbydramat, Arbogafallet, anstiftan, sociala band, tingsrättsdom, maktförhållanden, utbytesrelationer.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Syfte & frågeställning.....	1
1.2. Avgränsningar.....	2
2. Bakgrund	2
2.1. Anstiftan.....	2
2.2. Presentation av rättsfallen.....	3
2.2.1. <i>Knutbydramat</i>	3
2.2.2. <i>Arbogafallet</i>	4
3. Tidigare forskning	5
3.1. Den hierarkiska församlingen.....	5
3.2. Anstiftan till brott som begås i grupp.....	6
3.3. Socialt utbyte i kriminella handlingar.....	7
4. Teori	8
4.1. Teorin om sociala band.....	8
4.2. Makt- och utbytesrelationer.....	9
5. Metod & material	10
5.1. Urval & material.....	11
5.2. Analysmetod.....	12
5.3. Fyra kvalitetskriterier.....	13
5.4. Tillförlitlighetskriterier.....	14
5.5. Etiska överväganden.....	14
6. Analys	15
6.1. De socialt isolerade mördarna.....	15
6.1.1. <i>Ett liv centrerat kring Gud</i>	15
6.1.2. <i>Ensamkommande och utan prosociala aktiviteter</i>	17
6.1.3. <i>Jämförelse</i>	18
6.2. De makthavande anstiftarna.....	19
6.2.1. <i>Den karismatiske pastorn</i>	19
6.2.2. <i>Missbruk av makt & förtroende</i>	20
6.2.3. <i>Jämförelse</i>	21

6.3. Relationen mellan anstiftarna & mördarna	22
6.3.1. <i>Den sexuella relationen som styrdes av Gud</i>	22
6.3.2. <i>Ekonomisk beroendeställning & otydliga roller</i>	24
6.3.3. <i>Anstiftningsprocessen</i>	25
6.3.4. <i>Jämförelse</i>	25
6.4. Kommunikation och anstiftan.....	26
6.4.1. <i>Religiösa uppmaningar</i>	26
6.4.2. <i>Rättframma befallningar</i>	28
6.4.3. <i>Jämförelse</i>	29
7. Slutsatser	30
8. Diskussion	31
9. Referenser	33
9.1. Litterära källor	33
9.2. Rättskällor	34
9.3. Elektroniska källor	34

1. Inledning

Två av de mest uppmärksammade rättsfallen i svensk kriminalhistoria, Knutbydramat från 2004 och Arbogafallet från 2016 har vissa liknande omständigheter. I båda fallen skedde ett mord och ett mordförsök, men de två centrala personerna i fallen, Helge Fossmo och Johanna Möller, var inte de som faktiskt befann sig på mordplatsen och utförde våldshandlingarna. Helge Fossmo förmådde Sara Svensson, en ung kvinna som vid tiden arbetade som barnflicka hos honom, att mörda hans fru. Johanna Möller förmådde en ensamkommande ung man vid namn Mohammad Rajabi, att mörda hennes far. Gemensamt för de båda fallen är att de två inblandade gärningspersonerna hade en sexuell relation med varandra. Ytterligare en likhet är att Helge och Johanna inte utförde den dödliga handlingen, men att de trots det båda blev dömda till lagens strängaste straff, livstids fängelse. De dömdes dock inte för samma typ av brott. Helge blev dömd för anstiftan till mord och anstiftan till mordförsök medan Johanna blev dömd för mord och mordförsök (Uppsala TR B 73-04; Västmanlands TR B 3570-16). Trots att de dömdes olika av domstolen så är förfarandena så pass lika varandra att det är intressant att göra en sociologisk analys och jämförelse av fallen. I och med att det är två personer som var inblandade i respektive fall, anser vi det vara av vikt att undersöka hur dessa två rättsfall kan ses i ljuset av förhållandena. Hur förhöll gärningspersonerna sig till varandra? Hur kommunicerade de? Vilka roller hade de i sina relationer? Vilken betydelse kan relationerna tänkas ha haft för händelseförloppen?

Vi har inte funnit någon studie som jämför Knutbydramat och Arbogafallet utifrån ett sociologiskt perspektiv. Däremot finns det uppsatser och artiklar som utifrån ett medialt perspektiv analyserar exempelvis hur gärningspersonerna och deras privatliv framställts i kvällstidningar. Vi anser även att det finns en tendens i samhället att diskutera rättsfall utifrån psykologiska och biologiska faktorer, snarare än sociologiska. Därför menar vi att denna uppsats kompletterar den tidigare forskningen, då vi belyser dessa rättsfall utifrån sociologiska infallsvinklar, vilket genererar en djupare förståelse för vad som hände och varför.

1.1. Syfte & frågeställning

Syftet med denna uppsats är att utifrån sociologiska teorier om makt- och beroendeförhållanden samt sociala band, försöka förstå relationerna mellan de två inblandade aktörerna i Knutbydramat respektive Arbogafallet. Detta innefattar att undersöka vilken påverkan de sociala relationerna hade på de våldsdåd som ägde rum samt belysa likheter och

skillnader mellan relationerna i de två respektive fallen.

Den frågeställning som denna uppsats utgår från är:

- Hur kan Knutbydramat och Arbogafallet sociologiskt förstås och jämföras utifrån de involverades sociala relationer?

1.2. Avgränsningar

De relationer vi syftar på i frågeställningen är relationen mellan Helge Fossmo och Sara Svensson respektive Johanna Möller och Mohammad Rajabi. De aspekter av relationerna som vi analyserar är hur paren kommunicerar med varandra, hur deras umgänge med varandra ser ut samt vad den sociala relationen har för betydelse för de enskilda individerna. Vi analyserar inte relationerna mellan gärningsmännen och offren samt vilken eventuell påverkan dessa kan ha haft för utfallet.

Trots att brottsrubriceringarna är olika i de två fallen, har vi valt att fokusera på ett sociologiskt perspektiv och även jämföra fallen, då vi menar att de har en del sociologiska likheter trots att de skiljer sig åt juridiskt. Därför har det inte varit av intresse att analysera de straffrättsliga aspekterna eller tingsrätternas bedömningar av fallen. Vi använder oss även av begreppet "anstiftarna" och syftar då på Helge Fossmo samt Johanna Möller, trots att endast en av dem dömdes för anstiftan till mord och mordförsök.

2. Bakgrund

2.1. Anstiftan

En person som förmår en annan person att begå ett brott, kan dömas för anstiftan. Anstiftaren kan dömas till ett lika strängt straff som personen som utför det brott som anstiftas. Anstiftan regleras i Brottsbalken (BrB) 23 kap. 4§; "Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.". Denna paragraf kan dock inte användas enskilt, utan är vad som kallas för en osjälvständig brottsform och kan snarare ses som ett tillägg till den enskilda straffbestämmelsen, exempelvis BrB 3 kap 1§ som reglerar brottet mord. Kombinationen av dessa två paragrafer innebär på så vis att en person kan dömas för anstiftan till mord (Asp & Ulväng, 2014:21).

2.2. Presentation av rättsfallen

Nedan följer en kortare presentation av de två rättsfallen, där vi dels kortfattat beskriver händelseförloppen, dels sammanfattar relationerna mellan mördarna och anstiftarna. Detta gör vi för att förenkla läsningen och ge en viss förförståelse inför analysen.

2.2.1. Knutbydramat

Helge Fossmo flyttade till Knutby, ett litet samhälle strax utanför Uppsala, år 1997 tillsammans med sin dåvarande fru och deras tre barn. Han blev snabbt involverad i Knutby Filadelfiaförsamling och blev så småningom erbjuden en roll som pastor i församlingen. I december 1999 dog Helges fru, en händelse som förklarades som en olycka av polisen. I november 2000 gifte Helge om sig med en annan kvinna inom församlingen.

Sara Svensson är uppväxt i Småland, men flyttade till Knutby och blev medlem i församlingen i slutet av 90-talet. Under våren 2001 inledde hon ett sexuellt förhållande med Helge, en relation som dock hölls hemlig för resterande församlingsmedlemmar. I samband med detta flyttade hon även in hos det nygifta paret Fossmo, där hon dels hade rollen som familjens barnflicka, dels som Helges älskarinna. I november 2003 utförde Sara ett mordförsök på Helges fru, där hon attackerade henne med en hammare när denne sov. Helges fru lyckades avvärja Sara och undkom med lindrigare skador. Det bestämdes i församlingens ledning att händelsen inte skulle polisanmälas. Attacken fick dock till följd att Sara uteslöts ur församlingen och tvingades flytta från Knutby tillbaka till sin pappa i Småland. Under hösten 2003 inledde Helge en sexuell relation med ytterligare en annan kvinna, som tillsammans med sin man bodde granne med paret Fossmo.

Det som senare kom att kallas för Knutbydramat utspelade sig en natt i början av januari 2004. Sara sköt Helges fru med tre skott, när denne låg i sin säng och sov. Hon dog omedelbart. Sara sköt även den manlige granne som var gift med Helges andra älskarinna. Han sköts med två skott men överlevde. Helge befann sig under denna tid enligt egen utsago i sitt hem, sovandes i sitt barns säng. Fallet togs upp i Uppsala tingsrätt under sommaren 2004 där Helge, som konsekvent nekat till inblandning i händelserna, åtalades och dömdes för anstiftan till mord respektive mordförsök, till livstids fängelse. Sara, som erkänt gärningarna och vars utsaga låg till grund för åtalet, åtalades och dömdes för mord samt två fall av mordförsök. Hon undergick en rättspsykiatrisk undersökning och i samband med denna konstaterades det att hon under brottet lidit av en allvarlig psykisk störning. På grund av detta kunde hon inte dömas till fängelse, utan blev istället dömd till rättspsykiatrisk vård.

Samtliga personer som var inblandade i detta fall var medlemmar i Knutby

Filadelfiaförsamling. Församlingen hade under den här tiden ungefär 100 medlemmar och hade en tydlig hierarkisk uppbyggnad. Helge utgjorde, tillsammans med en kvinna vid namn Åsa Waldau, församlingens föreståndare. Han var mycket respekterad av personerna i församlingen och ansågs även vara mycket bibelkunnig (B 73-04).

2.2.2. Arbogafallet

Johanna Möller är en medelålders kvinna som har sex barn med tre olika män och bodde tillsammans med några av dessa i en lägenhet i Eskilstuna. Hennes föräldrar bodde i en lägenhet i närheten men ägde också ett landställe, strax utanför Arboga vid namn Granliden. Relationen mellan dottern och föräldrarna var relativt konfliktladdad och båda parter hyste agg mot varandra. Trots det gav föräldrarna sin dotter stor ekonomisk stöttning genom åren, exempelvis köpte de lägenheten i Eskilstuna åt henne. Johanna är utbildad socionom och arbetade under flera år som socialsekreterare. Våren 2015 började hon arbeta vid Socialförvaltningen i Eskilstuna och senare det året startade hon ett företag tillsammans med en kollega från Socialförvaltningen. Företaget riktade in sig på att placera ensamkommande flyktingbarn i boenden och bedrev dessutom ett eget flyktingboende i Arboga.

I december 2015 kom den afghanska medborgaren Mohammad Rajabi till Sverige, via flera europeiska länder, som ensamkommande flykting från Iran. Det rådde delade meningar under tingsrättsförhandlingarna om hans födelseår. Han uppgav att han är född 1996 vilket betyder att han var myndig när han kom till Sverige. Mohammad blev placerad på ett flyktingboende och senare omplacerad till det HVB-hem som ägdes av Johanna. Kort efter att han blev placerad där erbjöd Johanna honom att flytta in hos henne i hennes privata bostad och han tackade efter viss tveksamhet ja till erbjudandet. De inledde en kärleksrelation och hon tog ekonomiskt ansvar för honom.

En natt i augusti 2016 åkte Johanna och Mohammad tillsammans till Granliden där hennes föräldrar befann sig. På uppmaning av Johanna gick han in i huset med en kniv i syfte att ta livet av föräldrarna. Han attackerade båda föräldrarna med flertalet knivhugg, medan de låg i sängen och sov. Under tiden halvsov Johanna i bilen som var parkerad utanför. Pappan avled på platsen medan mamman överlevde knivattacken och lyckades kontakta SOS alarm. Johanna och Mohammad blev gripna och senare häktade, misstänkta för våldsdådet vid Granliden. Vid huvudförhandlingen sommaren 2017 nekade Johanna till alla de gärningar som hon stod åtalad för medan Mohammad erkände att han tillsammans och i samförstånd med Johanna dödade pappan och försökt döda mamman. Västmanlands tingsrätt dömde Johanna till livstids fängelse för mord och mordförsök, Mohammad dömdes till 14 års

fängelse för mord och mordförsök (B 3570-16).

3. Tidigare forskning

De våldsamma händelserna i Knutby är inte bara omskrivna i media utan även inom det vetenskapliga fältet, främst utifrån psykologiska och religionsvetenskapliga perspektiv. Arbogafallet är däremot inte lika studerat inom akademien, vilket möjligtvis kan förklaras dels med att det skedde relativt nyligen, dels på grund av att det hade andra typer av omständigheter än Knutbydramat. Detta är således anledningen till att vi har inkluderat tidigare forskning om Knutbydramat, men inte om Arbogafallet.

Nedan följer en sammanfattning av tre vetenskapliga artiklar som är relevanta för vårt forskningsområde och som återkommer i analysen. Den första artikeln handlar om Knutbydramat och vilka faktorer som möjliggjorde det mord och mordförsök som ägde rum i början av 2004. Den tidigare forskningen om just begreppet ”anstiftan” är begränsad, vilket gjorde att vi vidgade vår sökning till att även innefatta liknande begrepp. Den andra artikeln fokuserar på anstiftan (“instigation”) av brott som begås i grupp (“co-offending”) och trots att artikelförfattarna menar att en grupp i detta fall är fler än två personer, så är innehållet relevant att knyta an till vår empiri och analys. Den tredje och sista artikeln teoretiserar kring det sociala utbytet som sker mellan individer som begår brott tillsammans och det författaren försöker förstå är *varför* människor begår brott i grupp.

3.1. Den hierarkiska församlingen

Jonathan Peste har skrivit ett kapitel om Knutbydramat i James R. Lewis bok ”Violence and New Religious Movements” (2011) där han analyserar vad som möjliggjorde dåden utifrån ett religionsvetenskapligt och sociologiskt perspektiv. Peste konstaterar bland annat att församlingen var tydligt hierarkiskt uppbyggd, med Helge Fossmo och Åsa Waldau som främsta ledare. Församlingen utövade även en egen tolkning av Bibeln och kristendomen, som bland annat innefattade ett stort fokus på döden. Ett väl använt uttryck inom församlingen var “att komma hem”, vilket enligt Peste syftar på att komma hem till Gud, det vill säga att dö. Peste konstaterar även att den praktiska utövningen av religionen var starkt präglad av karisma, något som han menar ligger till grund för att Helge lyckades förmå Sara att begå de våldsdåd som ägde rum. Peste menar dock att det nödvändigtvis inte är religionen i sig som möjliggjorde våldsdådet, utan snarare vad den religiösa sammanslutningen innebar i form av social dynamik, det religiösa språket och de nära och täta relationerna. Dessa

faktorer, tillsammans med det faktum att Helge och Sara hade en sexuell relation, menar Peste användes av honom för att manipulera henne till att utföra dödliga handlingar. Han poängterar även att den externa insynen från omvärlden var näst intill obefintlig, vilket möjliggjorde denna manipulation och att den kunde fortgå under så pass lång tid. Som exempel tar Peste upp det faktum att mordförsöket som Sara utförde på Helges fru några månader innan mordet, aldrig polisanmälades av församlingen och därmed inte uppmärksammades av utomstående. Peste menar att om detta hade gjorts, så hade möjligen våldsdådet i januari 2004 kunnat undvikas.

Sammanfattningsvis menar Peste att händelserna i Knutby måste ses utifrån en rad olika faktorer; den bristande externa kontrollen, den starka sociala interaktionen mellan församlingsmedlemmarna, den karismatiska och dödsfixerade inriktningen på religionen samt de sexuella förhållandena som rådde mellan flera av församlingsmedlemmarna (Peste, 2011).

3.2. Anstiftan till brott som begås i grupp

Jean Marie McGloin och Holly Nguyen har tillsammans skrivit artikeln ”It Was My Idea: Considering the Instigation of Co-offending” (2012), där de analyserar och diskuterar vilka faktorer som möjligen kan förutse och förklara anstiftan av brott som begås i grupp. Studien baseras på information från knappt 1400 fångar på Colorado Department of Corrections i USA, där fångarna själva har fått uppge sina erfarenheter kring anstiftan till brott. Bland annat diskuterar författarna huruvida kriminellas tendenser att anstifta brott varierar beroende på brottstyp, hur kriminellt erfarna personerna är samt individuella och situationella förutsättningar. Författarnas hypoteser är att yrkeskriminella samt personer med brottspecifika kunskaper är mer benägna att anstifta brott än mindre kriminellt erfarna personer. McGloin och Nguyen inleder med att dela in de kriminella i två grupper – de som anstiftar de brottsliga handlingarna, som författarna benämner som ”recruiters” samt de personer som blir övertygade att begå brott, som i artikeln benämns som ”joiners” (McGloin & Nguyen, 2012:465-466). De konstaterar sedan att kriminella ofta alternerar mellan dessa två roller, bland annat beroende på brottstyp och vem eller vilka som de ska begå brottet tillsammans med. Författarna menar dock att en person ofta börjar sin kriminella karriär som en så kallad ”joiner” för att på så sätt skaffa sig kriminell erfarenhet och senare under karriären övergår till att oftare agera som en ”recruiter”. Vidare diskuterar de att personer som är kriminellt erfarna och som besitter brottspecifika färdigheter ofta är mer eftertraktade att begå brott tillsammans med. Författarna menar att detta kan ses som en resurs som leder till en ökad social attraktion gentemot övriga kriminella. Beträffande varför den här indelningen

med "recruiters" och "joiners" sker över huvud taget, menar McGloin och Nguyen att samtliga inblandade sannolikt inte har samma nivå av motivation eller incitament att begå brottet i fråga. Det är snarare ofta *en* person som introducerar idén till brottet och även är gruppens drivande kraft, medan resten av personerna följer med.

Sammanfattningsvis menar McGloin och Nguyen att det finns tydliga empiriska bevis i deras studie som pekar på att individer med specifik kriminell kunskap i större utsträckning agerar som anstiftare, dock finns det inte lika starka bevis för att endast en lång kriminell karriär leder till samma utfall. Avslutningsvis skriver författarna att deras resultat även tyder på att en person som klassificeras som en "joiner" kan se stora fördelar med att begå brott tillsammans med någon som har specifika brottskunskaper och att dessa möjligen kan överskugga de nackdelar som finns med att begå brott i grupp (McGloin & Nguyen, 2012).

3.3. Socialt utbyte i kriminella handlingar

Frank M. Weerman, författare av artikeln "Co-offending as social exchange" (2003), vill hävda att det teoretiska begreppet "sociala utbytesrelationer" kan bidra till förståelsen av det mänskliga beteendet i situationer då brott begås i grupp och varför man väljer att begå brott i samförstånd. Det är vanligt förekommande att personer begår brott tillsammans och därför är det ett viktigt område att studera menar författaren. Artikeln baseras på befintliga teoretiska ramverk som Weerman vidareutvecklar, dock utan att presentera egen empiri. Weerman redogör för åtta olika kännetecknen för brott som begås i grupp, exempelvis att svårighetsgraden av brottets utförande varierar liksom vilka typer av brott som begås under dessa omständigheter. Ett annat kännetecken som han poängterar är att det oftast är *en* person som tar initiativ och kommer på idén om den brottsliga handlingen, i regel är det äldre och mer kriminellt erfarna personer som intar den rollen. Enligt Weerman är det också vanligt förekommande att gruppen som begår brottet är en relativt homogen grupp eftersom att en kriminell person, liksom människor överlag, tenderar att omge sig med människor som liknar en själv. Vidare skriver han att det kan handla om aspekter som ålder, kön, etnicitet och liknande kriminell erfarenhet.

Weerman menar att de teoretiska perspektiv som presenterats i tidigare forskning inte är tillräckliga för att förklara fenomenet och han utvecklar därför begreppet "sociala utbytesrelationer". Att begå brott i grupp kan ses som en form av ett socialt utbyte av olika slags "bytesvaror". Dessa bytesvaror kan vara materiella som exempelvis pengar men också mer abstrakta ting som social uppskattning eller acceptans. Man uppnår då vissa belöningar genom utbytet som man inte hade fått om man utfört brottet på egen hand. Weerman menar

vidare att dessa belöningar är något eftersträvansvärt eftersom att de uppfyller mänskliga behov och begär. Slutligen konstaterar Weerman att den huvudsakliga anledningen till varför man begår brott i grupp är att man belönas på ett sätt man inte hade gjort om man var ensam gärningsman (Weerman, 2003).

4. Teori

Som den tidigare forskningen ovan menar, innebär brott som begås i grupp och anstiftan av brott en social interaktion mellan människor som oftast har någon form av relation till varandra. Eftersom att syftet med denna uppsats är att sociologiskt förstå rättsfallen utifrån sociala relationer och individernas generella sociala förutsättningar är det därför lämpligt att välja teorier på en mikronivå. Materialet styr valet av teorier i denna uppsats och de gemensamma faktorerna som vi hittade mellan de två fallen genererade de teorier som vi har valt; teorin om sociala band samt makt- och utbytesrelationer. Dessa teorier har sociala relationer som utgångspunkt, vilket är uppsatsens huvudsakliga tema.

4.1. Teorin om sociala band

Travis Hirschi introducerade i slutet av 1960-talet teorin om sociala band i boken ”Causes of Delinquency” (2002). Teorin är en social kontrollteori, vars utgångspunkt går att återfinna i Émile Durkheims teoretiserande om att vi människor är sociala varelser och att sociala sammanhang medverkar till att internalisera normer. Teorin om sociala band menar att brottslighet är en konsekvens av bristande relationer och kopplingar till vedertagna normer, mellan såväl individer och grupper som samhället. Hirschi är dock tydlig med att det är positiva sociala band som minskar risken för brott och normbrytande beteende. En person som exempelvis är verksam i ett kriminellt gäng har etablerade relationer, men eftersom dessa är av negativ karaktär, ökar således risken för brottsliga handlingar. Det som teorin om sociala band ursprungligen har för avsikt att förklara är ungdomsbrottslighet, eftersom ungdomar tenderar att bli mer utsatta för påtryckningar av jämnåriga gällande avvikande aktiviteter. På grund av detta är det av ännu större vikt för unga personer att ha ett välfungerade, positivt socialt nätverk. Teorin har dock även kommit att utvecklas och användas inom andra sociologiska och kriminologiska områden.

Teorin består av fyra sociala band, som Hirschi menar är faktorer i individens vardagsliv som verkar enskilt men även samverkar med varandra för att skapa prosociala förhållanden för individen. Det första sociala bandet är anknytning (attachment) vilket dels syftar på de

nära sociala relationer som en individ har, exempelvis familj, vänner samt kollegor, dels de normer som dessa anknytningar för med sig. Hirschi menar att en individ som har nära relationer med andra personer är känslig för vad dessa har för åsikter om en själv och ens handlingar, vilket leder till att man inte vill göra de människorna besvikna eller bryta mot de gemensamma normer som man har. Det andra sociala bandet är åtagande (commitment), vilket innebär den tid och energi som en individ har lagt ner på exempelvis utbildning och arbete, för att bli en god samhällsmedborgare. Dessa åtaganden får till följd att personen i fråga förstår att det finns en risk med att begå brottsliga handlingar, då denne har något att förlora. Om en person begår en brottslig handling riskerar denne exempelvis att bli av med jobbet. Det tredje sociala bandet är delaktighet (involvement) och avser individens engagemang i dessa prosociala åtaganden. Om en person är engagerad i sina aktiviteter så får detta bland annat till följd att personen inte har tid eller möjlighet att begå brottsliga handlingar. Man är helt enkelt upptagen med sitt vardagliga liv som exempelvis kan bestå av möten, fritidsaktiviteter och deadlines. Det fjärde och sista sociala bandet är övertygelse (belief), som syftar till en individs tro på de gemensamma normer och värderingar som råder i samhället och inom den enskilda sociala gruppen. Hirschi förtydligar dock att en person kan vara övertygad om att de samhälleliga normerna och lagarna är moraliskt korrekta, men trots detta välja att bryta mot dem. Detta menar Hirschi grundar sig i en annan typ av övertygelse och tro som då tar över och prioriteras i en viss situation. Om en person som inte har råd att köpa mat exempelvis stjälar mat för att kunna ge till sina hungriga barn, är denna person antagligen övertygad om att det är det enda rätta i just den situationen trots att handlingen bryter mot normerna och lagarna (Hirschi, 2002; Newburn, 2013).

Vi applicerar teorin om sociala band endast på Sara Svensson och Mohammad Rajabi, med anledning av att vi är intresserade av att undersöka hur deras sociala band har påverkat det faktum att de begår dessa våldsbrott. Teorin om sociala band används på så sätt för att vi utifrån ett sociologiskt perspektiv ska förstå deras sociala förutsättningar.

4.2. Makt- och utbytesrelationer

Richard M. Emerson har skrivit artikeln ”Power-Dependence Relations” (1962) där han introducerar en maktteori på mikronivå. Han menar att makt inte är ett personligt attribut, utan något som måste sättas i förhållande till en annan aktör. En aktör kan i det här fallet vara en enskild person eller en grupp. Emerson menar att makt således kan ses som en relationsegenskap. Han skriver att “the power of A over B is equal to, and based upon, the dependence of B upon A” (Emerson, 1962:33). Han anser följaktligen att ett maktförhållande

resulterar i, samtidigt som det baseras på den beroendeställning som uppstår mellan aktörerna. Begreppet makt handlar på så sätt om vem som är mest beroende av vem. I och med detta beroendeförhållandet så sätts den underordnade aktören i en situation där denne måste göra avkall på sina egna värderingar om hen ska kunna klara av att möta de krav som ställs av den överordnade. Detta är något som enligt Emerson görs för att lindra den interna moraliska konflikten som den underordnade möjligen kan uppleva när makthavarens vilja prioriteras. Det ojämna maktförhållandet kan till slut leda till att den överordnade aktören förmår den underordnade att utföra handlingar som denne aldrig annars skulle utfört på eget bevåg, exempelvis kriminella handlingar (Emerson, 1962).

Peter Blau teoretiserar om makt i sin bok ”Exchange and Power in Social Life” (1986), på ett liknande sätt som Emerson, då även han menar att makt är “en aktörs förmåga att, trots motstånd, påverka andra så att han eller hon får sin vilja igenom.” (Engdahl & Larsson, 2011:95). Blau har dock ett vidare perspektiv på sociala relationer och talar om något som han kallar för utbytesrelationer som grundar sig i att det sociala samspelet innebär ett utbyte av resurser, som exempelvis kan bestå av tjänster, pengar eller hög social status. Det som möjliggör dessa utbytesrelationer är något som Blau benämner som social attraktion, vilket är den mänskliga förmågan att på eget bevåg skapa en social kontakt och utföra utbyten med andra människor. Blau menar att vissa människor kan vara mer resursstarka än andra, något som medför att de blir mer socialt attraktiva och därmed har lättare för att ingå dessa utbytesrelationer. Likt makt är en resurs dock något som måste sättas i en kontext för att få ett socialt värde. Resurser måste även värderas och accepteras av andra människor i sammanhanget för att få detta värde och värdet i sig kan variera beroende på den sociala kontexten och de individer som ingår i den. En resurs kan exempelvis vara mycket eftertraktad av en viss grupp, men anses totalt ointressant för en annan (Blau, 1986).

5. Metod & material

Vår frågeställning innebär att vi studerar mellanmänskliga relationer i en social kontext. Med anledning av detta är en kvalitativ metod mest lämplig eftersom en sådan avser att skapa en djupare förståelse kring en händelse eller ett fenomen snarare än att visa på kausala samband (Rennstam & Wästerfors, 2015:13). Metoden som vi har använt för att svara på vår frågeställning är en dokumentanalys. Det finns flera olika definitioner av vad ett dokument är, det kan exempelvis vara lagar, dagböcker och rapporter från myndigheter. Dokument kan berätta för oss hur händelser konstrueras och utgör bestämda tolkningar av dessa händelser (May, 2013:227).

En reflektion kring uppsatsen och vårt förhållningssätt till materialet är att vi kan ha påverkats av den förståelse som vi har fått via den mediala rapporteringen. Denna förkunskap och av media porträtterade bild kan anses ha haft en inverkan på vår objektivitet. Dock är det tack vare vår förkunskap som vi över huvud taget anser att dessa två fall är sociologiskt relevanta att jämföra och analysera.

5.1. Urval & material

Vi undersöker två av Sveriges mest uppmärksammade rättsfall genom att studera offentliga dokument, som enligt offentlighets- och sekretesslagen (OSL, SFS 2009:400) är tillgängliga för allmänheten, såvida de inte är sekretessbelagda. Dokumenten vi har valt att analysera är tingsrättens domar från de två fallen. För att få tillgång till dessa kontaktade vi de tingsrätter där målen har handlagts, Uppsala respektive Västmanlands tingsrätt, via e-mail för att begära ut dem. Vi mottog sedan domarna elektroniskt i PDF-format. Anledningen till att domarna utgör uppsatsens material är dels för att en dom är det dokument där den sammantagna bilden av ett rättsfall framgår och dels för att det är domens innehåll som i slutändan betraktas som "sanningen" och som samhället i flera avseenden förhåller sig till. Inledningsvis hade vi också för avsikt att även inkludera förundersökningsprotokollen som material, men beträffande Knutbydramat så var det bortgallrat och i Arbogafallet var det sekretessbelagt, vilket innebär att de var otillgängliga.

Domarna kategoriseras som offentliga dokument, eftersom de är skapade av en myndighet. Dock finns det material i domarna som är av privat karaktär, främst SMS, som inte skapades i syfte att publiceras offentligt. Men i och med att de nu ingår i dokument som tillgängliga för allmänheten, är de att betrakta som offentliga. Ytterligare en kategorisering som kan göras av dokumenten är att de är sekundära källor, eftersom författarna personligen inte har bevittnat eller närvarat vid händelsen som beskrivs. Däremot får vi anta att domarna på ett korrekt sätt reflekterar den information som framkom under tingsrättsförhandlingarna och att de på så sätt är att betrakta som sanningsenliga. Domarna kan även kategoriseras som obeställda dokument, vilket innebär att syftet med att de skapades inte var att de skulle fungera som forskningsunderlag. Ur ett forskningsperspektiv kan obeställda dokument generellt anses vara mer objektiva, då dokumentet möjligen kan vara mer genuint när skaparen av dokumentet inte har en forskares intressen i fokus (May, 2013:232-233).

En potentiellt kritisk aspekt av arbetet är det faktum att frågeställningen behandlar sociala relationer mellan specifika individer, men att vi trots det inte har använt oss av intervjuer som metod. Intervjuer med de involverade personerna hade förvisso varit att föredra, men då våra

resurser inte tillät det valde vi istället att analysera domarna. Fördelen med att ha domarna som huvudsakligt material är att detta gett oss en inblick i båda parternas inställning till händelsen.

5.2. Analysmetod

Vi har huvudsakligen haft en induktiv arbetsprocess, där materialet har styrt valet av teoretiskt ramverk. Dock hade vi som sagt, tack vare vår förkunskap om fallen, fått en uppfattning om att händelseförloppen var av liknande karaktär och ansåg därför att en sociologisk komparativ analys var relevant att genomföra. Vi inledde med att läsa igenom domarna ett flertal gånger för att skaffa oss en djupare förståelse för och mer vetenskaplig synvinkel på vad som hade hänt i de båda rättsfallen. Sedan tog vi stödanteckningar samt markerade meningar och stycken som berörde de involverades relationer, där vi fokuserade på att identifiera likheter och skillnader mellan de två fallen. När vi hade skapat oss en bild av vad vi ansåg vara användbart i dokumenten, började vi att koda materialet för att undersöka om vi kunde finna återkommande teman som sedan kunde sammanföras med lämpliga kriminologiska eller sociologiska teorier. Vi använde oss av den kodningsprocess som inom kvalitativ metod kallas för simultan kodning. Johnny Saldaña menar att denna typ av kodning är användbar när man vill plocka ut olika delar ur materialet för att besvara olika frågor till fältet (Saldaña, 2013:80). Några av de övergripande frågorna till fältet som vi arbetade utefter var; hur de involverade personernas relationer såg ut och utvecklades, hur de kommunicerade med varandra samt hur gruppdynamiken såg ut i Knutby. Vi har exempelvis använt oss av processkodning när det gäller de involverades relationer och gruppdynamiken, men vi har ansett att versuskodning är mer passande för att analysera kommunikationen mellan individerna (Saldaña, 2013:96, 115). Avslutningsvis menar vi att simultan kodning lämpar sig mycket bra i vår uppsats, då våra frågor till fältet är av olika karaktär.

Utifrån dessa resonemang kan vår analys på så sätt ses som en kvalitativ innehållsanalys, vilket innebär att vi har sökt efter underliggande teman i domarna (Bryman, 2011:505). Vi har även, under vår bearbetning av materialet, kategoriserat våra fynd, vilket är ett vanligt tillvägagångssätt vid en dokumentanalys (Silverman, 2020:120). Exempel på några av de kategorier som vi delat in fynden i är hur Sara Svenssons och Mohammad Rajabis vardagsliv och sociala nätverk ser ut, hur Helge Fossmos och Johanna Möllers arbetsliv ser ut, olika karaktäristiska drag inom de två respektive relationerna samt olika former av kommunikation mellan aktörerna. Andra kategorier av materialet som vi ansåg vara sociologiskt intressanta, men som inte ansågs relevanta för att kunna besvara uppsatsens frågeställning, sorterades bort

under arbetets gång. Det är således utifrån dessa ovan nämnda kategorier som analysen är uppbyggd och formaterad.

5.3. Fyra kvalitetskriterier

För att bedöma dokumentens kvalitet utgår vi från fyra bedömningskriterier som ofta används i samband med dokumentanalyser. Dessa kriterier innebär att man granskar följande karaktäristika hos dokumenten; ”autenticitet”, ”trovärdighet”, ”representativitet” och ”meningsfullhet” (May, 2013:243-245).

Autenticitet innebär att man ska avgöra huruvida materialet är äkta och har ett otvetydigt ursprung. För att koppla detta till vårt material kan vi konstatera att de offentliga dokumenten är producerade av en myndighet – en tingsrätt. Vi har även mottagit materialet direkt från denna myndighet och kan således konstatera att dessa dokument uppfyller autenticitetskriteriet.

Det andra kriteriet, som berör ett dokumentets trovärdighet, berör frågor om huruvida materialet innehåller felaktigheter eller förvrängningar. Beträffande detta kriterium är det svårare att uttala sig om huruvida vårt material uppfyller det eller inte. I och med att de är sekundära källor och varken vi eller personen som skapade dokumentet var på platsen vid de faktiska händelserna, så vet vi inte om innehållet i dokumenten skiljer sig från den faktiska verkligheten. Däremot får vi anta att domarna återspeglar det som faktiskt lades fram under tingsrättsförhandlingarna och på så vis anses vara korrekta och trovärdiga.

Det tredje kriteriet berör ett dokumentets representativitet och ställer frågan om huruvida materialet är typiskt när det gäller den kategori som det tillhör. I förhållande till vårt material kan vi i första hand konstatera att de två fall som vi har studerat i denna uppsats är näst intill unika i sitt slag, vilket innebär att det inte finns många andra svenska domar som behandlar liknande händelseförlopp. Detta medför att vi knappast kan tolka de offentliga dokumenten som representativa utifrån att de skulle vara representativa för mordfall generellt. Å andra sidan kan domarna konstateras vara representativa för sin specifika dokumentgrupp, då de innehåller alla de delar och frågor som domar i brottmål ska omfatta.

Det fjärde och sista kriteriet berör dokumentets meningsfullhet och handlar om huruvida ett dokument är tydligt och begripligt. När det gäller vårt material kan det antas kräva en del förkunskap för att man ska kunna förstå vissa ord och uttryck och i förlängningen för att man ska kunna använda sig av materialet på ett meningsfullt sätt (May, 2013:243-245).

5.4. Tillförlitlighetskriterier

Inom den kvalitativa forskningen används ofta begreppen ”trovärdighet”, ”överförbarhet”, ”pålitlighet” och ”möjligheten att styrka och konfirmera” för att bedöma hur vetenskapligt korrekt och tillförlitlig en studie är.

Begreppet trovärdighet avser att forskaren beskriver den sociala verkligheten så pass sanningsenligt som möjligt, då det finns flera versioner och tolkningar av den. Det innefattar även att man som forskare bör rapportera studiens resultat till de personer som är en del av den sociala verklighet som studerats, i syfte att säkerställa att den tolkning som forskaren har gjort är sanningsenlig. Eftersom samtliga av de berörda studieobjekten för denna uppsats är svårtillgängliga, har det inte varit möjligt för oss att kontakta dem.

Överförbarhet kan liknas vid generaliserbarhet, det vill säga huruvida studiens resultat kan appliceras på andra fall, på en större population eller användas i en annan kontext. Beträffande denna uppsats är inte syftet att resultaten ska generaliseras, utan att två specifika fall ska jämföras och studeras utifrån ett visst perspektiv. Dock kan förmodligen de fynd vi gör appliceras på liknande fall av anstiftan, men på grund av fyndens specifika karaktär kan de knappast appliceras på andra typer av brottmål.

Begreppet pålitlighet avser att forskaren ska vara transparent avseende forskningsprocessen, bland annat i syfte att en annan forskare ska kunna återskapa studien och få ett liknande resultat. Vi redovisar i detta avsnitt, ”metod & material” för vårt tillvägagångssätt gällande dels hur vi fått tillgång till materialet, dels hur vi har bearbetat det.

En forskares möjlighet att styrka och konfirmera sin studie innebär att forskaren under forskningsprocessen ska vara så objektiv som möjligt för att säkerställa att studiens resultat och slutsatser inte är påverkade av personliga åsikter. Inom kvalitativ forskning är det dock svårt att uppnå komplett objektivitet, då empirin alltid tolkas av forskaren. Det faktum att vi hade en viss förförståelse kring fallen innan vi påbörjade bearbetningen av uppsatsens empiri, kan ha påverkat vår objektivitet. Dock är vi noggranna med att endast utgå från den information som går att hämta från domarna, för att analysen ska vara så sanningsenlig och objektiv som möjligt. (Bryman, 2011:354-355).

5.5. Etiska överväganden

Eftersom vi endast har använt oss av befintligt och redan producerat material som är offentliga handlingar har vi inte behövt ta hänsyn till etiska aspekter på samma sätt som om vi hade samlat in empiri genom exempelvis intervjuer eller observationer. Trots detta måste vi ta hänsyn till att materialet innehåller personlig information och känsliga detaljer som vi bör

behandla respektfullt (Vetenskapsrådets CODEX, 2020). Exempelvis finns det i domarna, som sagt, utdrag av privata SMS där avsändaren av dem inte varit medveten om att de skulle komma att bli offentliga. Men trots att vi inte har skaparens samtycke, har vi ändå valt att använda oss av denna del av materialet med argumentet att tingsrätterna har valt att inkludera dessa i offentliga handlingar som är tillgängliga för allmänheten. Vi är även medvetna om att vi använder oss av för- och efternamn på de inblandade personerna i uppsatsen, men eftersom rättsfallen har blivit mycket medialt uppmärksammade och omskrivna menar vi att det inte finns något syfte med att anonymisera personerna. Dock har vi aktivt valt att inte skriva ut namnen på exempelvis Helge Fossmos fru och Johanna Möllers föräldrar, då vi inte ansett detta vara nödvändigt eftersom det inte är dem som studeras i denna uppsats.

6. Analys

Analysen är indelad i fyra avsnitt. I första avsnittet görs en kartläggning av Sara Svenssons och Mohammad Rajabis sociala band och i det andra följer en redogörelse av Helge Fossmos och Johanna Möllers maktpositioner. I det tredje avsnittet sammanförs de två tidigare avsnitten i en analys angående hur aktörerna samspelar i en relation. I det fjärde avsnittet analyseras slutligen ett specifikt utsnitt av relationerna, nämligen deras kommunikation angående mordplanerna. Varje avsnitt är uppdelad utefter att vi först analyserar förhållandena inom de två rättsfallen separat för att sedan avsluta med att dra paralleller mellan fallen.

6.1. De socialt isolerade mördarna

Inledningsvis är det nödvändigt att få en förståelse för och diskutera vilken livssituation Sara respektive Mohammad befann sig i tiden innan våldsdåden ägde rum. Detta för att påvisa vilka faktorer i deras sociala relationer som möjligen kan ha spelat en betydande roll för utfallet i de två rättsfallen. Deras sociala förhållanden kommer först att redogöras för och analyseras enskilt utifrån uppsatsens teoretiska begrepp, för att sedan jämföras i syfte att finna likheter och skillnader.

6.1.1. Ett liv centrerat kring Gud

Sara Svensson växte upp som det enda barnet i en kristen familj med sin ensamstående pappa i Småland. Hennes mamma dog när hon var 11 år gammal. Hon flyttade ensam till Knutby år 1999, i syfte att bli medlem i Filadelfiaförsamlingen. När hon flyttade dit kände hon ingen, utan var helt ny i såväl det geografiska området som den sociala omgivningen. Hon byggde så

småningom upp ett socialt nätverk inom församlingen och gifte sig med en av församlingsmedlemmarna, ett äktenskap som höll i knappt två år. Hon började arbeta som barnflicka hos församlingens pastor Helge Fossmo och hans fru. Detta kan beskrivas som att hon blir utvald av Helge, något som även lägger grunden till ett framtida starkt band mellan dem. Relationen mellan dem utvecklades till en djup vänskap som senare övergick till en sexuell relation. Under stora delar av åren 2002-2003 umgicks Sara nästan uteslutande med honom och var i hög grad isolerad från övriga personer, såväl inom som utanför församlingen. Under en period av ungefär sex månader i mitten av 2002, lämnade hon knappt paret Fossmos hus.

Utifrån dessa förutsättningar är det relevant att diskutera huruvida Sara har tillgång till det första sociala bandet, anknytning. När hon blev isolerad i paret Fossmos hus och tillbringade all sin tid med Helge, minskade hennes sociala umgängeskrets avsevärt. Han utgör därmed hennes enda täta sociala relation och stora delar av relationen sker på hans premisser. Hon hade visserligen kontakt med sin pappa, men han var inte närvarande rent geografiskt. Beträffande det första sociala bandet, anknytning, kan man därmed konstatera att Sara bildar en stark anknytning till Helge, dock på bekostnad av att hon förlorar flera andra sociala kontakter.

När det gäller det andra och det tredje sociala bandet, åtagande och delaktighet, hade Sara ett arbete som barnflicka hos paret Fossmo och var även mycket aktiv medlem i den religiösa Filadelfiaförsamlingen. Inget av dessa åtaganden kan dock anses ha haft en positiv inverkan på hennes liv. Hennes arbete som barnflicka kan inte sägas ha gett henne något större socialt utbyte, då hon endast omgav sig med Helge och hans barn. Visserligen befann sig även Helges fru i huset, men hon var förvisad till husets gästrum. Det faktum att Helge var den som ledde församlingen och därmed styrde dess religiösa inriktning samt vilken relation församlingsmedlemmarna skulle ha med Gud, är något som i sin tur även förstärker Saras anknytning till Helge. Att hon hade åtaganden i sin vardag och var mycket delaktig i dessa kan på så sätt inte sägas ha bidragit till utvidgande av hennes sociala krets. När Sara attackerade Helges fru med en hammare i november 2003 blev hon utesluten ur församlingen, tvingades lämna Knutby och förlorade därmed den gemenskap som hon var en del av. Detta innebär att hon förlorar de för henne positiva sociala åtaganden som hon varit delaktig i. Ytterligare en konsekvens är att hon förlorar den fysiska kontakten med sin främsta anknytningsperson, Helge. Hon bibehåller dock ett starkt band med honom via telefonsamtal och SMS även efter att hon lämnat Knutby. Deras fortsatta kontakt får i sin tur konsekvensen att hon blir involverad i ett nytt åtagande, nämligen planeringen av våldsdådet i januari 2004.

I och med hennes brist på andra sociala band, hade hon även möjlighet att vara fullt delaktig i detta. Sara behåller därmed sin anknytning till Helge genom detta åtagande.

Saras fjärde sociala band, övertygelse, var för henne mycket starkt då hon var djupt religiöst troende och en aktiv utövare av församlingens tolkning av kristendomen. Hon var starkt kopplad till den “församling inom vilken hon levde och efter vars normer hon ville forma sitt liv. För henne framstod sökande efter och erhållande av Guds nåd som livsviktigt.” (B 73-04:39). Hennes tro är alltså något som påverkar de övriga tre sociala banden och i förlängningen hela hennes liv. När Sara dödade Helges fru i januari 2004 väljer hon att värdesätta de religiösa normer som hon har internaliserat framför de rättsliga normer som råder i samhället och som hon i övrigt samtycker till. Detta är således ett tydligt exempel på hur en individ kan tro på ett vedertaget samhälleligt normsystem, men trots detta välja att agera utifrån andra övertygelser (Hirschi, 2002).

6.1.2. Ensamkommande och utan prosociala aktiviteter

Mohammad Rajabi är en man i 20-årsåldern som år 2015 ensam flydde från Iran och lämnade sin familj och sina vänner bakom sig. När han anlände till Sverige befann han sig alltså i ett nytt samhälle och i en för honom ny kontext, där han varken var bekant med den svenska kulturen eller det svenska språket. Han lyckades dock skaffa sig ett fåtal vänner som han umgicks med sporadiskt och blev även inskriven på SFI av Johanna Möller efter att de träffats, men hade utöver det ingen sysselsättning.

Utifrån detta går det därmed att diskutera huruvida Mohammad har det som Hirschi (2002) benämner som det första sociala bandet, anknytning. För det första har han varken familj, släkt eller etablerade långvariga vänskapsrelationer närvarande i sitt liv, något som medför en brist på samhörighet. När han flyttade in hos Johanna – och även inledde en sexuell relation med henne – blir hon den mest centrala personen i hans liv. Hon kan dock inte anses ha positivt inflytande, i och med att hon drev honom till att begå en olaglig våldshandling. För det andra befinner sig Mohammad i ett nytt samhälle i och med hans flykt till Sverige. Det här kan möjligen skapa osäkerhet inför hur han ska anpassa sig till sin nya vardagsmiljö. För det tredje kan det konstateras att han är en förhållandevis ung person som därför har ett stort behov av ett stabilt, fungerande socialt nätverk, då han som ungdom sannolikt är mer lättpåverkad av externa påtryckningar. Det faktum att han befinner sig på gränsen mellan barn och vuxen, kan även antas skapa förvirring kring vad som förväntas av honom, vilket i sig kan medföra prövningar av olika slag. Dessa tre punkter visar att Mohammad inte har det sociala bandet anknytning, i och med att han inte har några i sin omgivning som bryr sig om honom

eller vars åsikter kring hans beteende som han måste förhålla sig till. I och med att han inte har någon regelbunden sysselsättning, som han riskerar att förlora om han skulle missköta sig, har han heller inte det sociala bandet åtagande. Sammanfattningsvis har han varken relationer eller institutionella kontakter att upprätthålla eller rätta sig efter.

Mohammad har som sagt ingen etablerad, prosocial tillvaro. Dock hade han en begränsad umgängeskrets bestående av unga män som liksom Mohammad själv ägnade sig åt narkotikabruk, vilket är en aktivitet som inte är socialt accepterat i det svenska samhället. Hans vänner är relativt lika honom i den avseendet att de också är ensamkommande ungdomar som inte heller har hunnit etablera något stort socialt skyddsnät eller har närvarande föräldrar. Han ägnade en stor del av sin tid åt att planlöst "driva runt", dricka alkohol och bruka narkotika tillsammans med sina vänner, vilket troligen är en konsekvens av att han inte har det andra sociala bandet, åtaganden. Med anledning av detta uppfyller Mohammad därmed inte heller det tredje sociala bandet delaktighet, eftersom att han inte har några prosociala aktiviteter att ägna sig åt. De aktiviteter han faktiskt sysslar med är snarare att betrakta som avvikande och kriminogena.

Beträffande det fjärde sociala bandet, övertygelse, är det svårt att avgöra huruvida Mohammad har en stark tro på ett gemensamt normsystem. Å ena sidan uttryckte han vid ett flertal tillfällen, i samband med att Johanna försökte övertyga honom att döda hennes föräldrar, att hon förväxlade honom med en mördare. Detta uttalande ger uttryck för att han är väl medveten om att mord går emot samhällets normer och värderingar. Å andra sidan är det av vikt att ha i åtanke att Mohammads socialt utelämnade situation innebär att han inte har något tydlig sammanhang och därmed inte några gemensamt överenskomna sociala regler att förhålla sig till.

6.1.3. Jämförelse

Det finns en hel del likheter mellan Saras och Mohammads livssituationer. De har båda en avsaknad av stabila sociala band, främst anknytning, åtagande och delaktighet. Dessutom är de anknytningspersoner som de har i sin närhet inte att betrakta som några med positivt inflytande, då dessa, Helge respektive Johanna, förmådde dem att begå kriminella handlingar. Ytterligare en gemensam faktor för Sara och Mohammad är att de båda bodde tillsammans med sina anstiftare, vilket skapar en fysisk närhet och frekvent, kontinuerlig kontakt. Men bortsett från denna kontakt, så visar ovanstående analys även att de båda är relativt ensamma och isolerade individer med en svag anknytning till samhället, då de båda har brister i sina sociala band åtagande och delaktighet. Beträffande det fjärde sociala bandet, övertygelse, kan

de båda sägas ha en viss tilltro till samhällets normer då de båda gett uttryck för att det är fel att döda en annan människa. Den stora skillnaden mellan dem är att Sara har en stark religiös övertygelse som styr hennes liv, något som Mohammad saknar. Det faktum att han saknar även dessa sociala band, kan innebära att han är ännu mer utelämnad än Sara, då hon till skillnad från honom har religionen att följa och förhålla sig till. Det paradoxala är dock att religionen styr henne in på en negativ bana, då det är hennes tro på Gud som gör att hon blir mottaglig för Helges påtryckningar, som fick konsekvensen att hon begick ett mord.

Ytterligare en väsentlig skillnad är *hur* Sara och Mohammad hamnade i dessa situationer. I Knutbydramat etablerar Sara ett socialt liv med nya vänner och en make. Det är först när Helge börjar intressera sig för henne som hon successivt blir mer och mer isolerad och förlorar sina övriga sociala band. I Arbogafallet däremot, är det inte Johanna som isolerar Mohammad, utan det är hans ursprungliga situation som ensamkommande flykting i ett nytt land, som gör att han befinner sig i denna socialt utsatta position. Utfallet för Sara och Mohammad är därför liknande beträffande deras sociala situation, eftersom de båda är relativt isolerade tillsammans med sina respektive anstiftare, Helge och Johanna. Avsaknaden av övriga sociala kontakter kan därför sägas ha begränsat deras möjligheter att ta sig ur den svåra situation som de befann sig i och samtidigt förstärkt deras relation till sina respektive anstiftare.

6.2. De makthavande anstiftarna

Efter att ha fått en förståelse för Saras och Mohammads sociala situation är det nu relevant att även ge en liknande inblick i Helges och Johannas liv, med fokus på hur deras yrkesroller har präglat deras sociala position. Det teoretiska ramverk som appliceras i detta kapitel är Emersons teori om ”Power-Dependence Relations” (Emerson, 1962) och Blaus teoretiska begrepp ”utbytesrelationer”, ”resurser” och ”social attraktion” (Blau, 1986).

6.2.1. Den karismatiske pastorn

Helge Fossmos roll som pastor i en mindre frireligiös församling innebar att han hade en ledarroll i en relativt liten grupp. Församlingmedlemmarnas liv styrdes och präglades av deras gemensamma tro, vilket kan antas ha främjat den starka gruppsamhörigheten. Flera församlingsmedlemmar uppgav att de respekterade honom högt och att de ofta vände sig till honom med sina problem, inte minst äktenskapsproblem där han flera gånger agerade terapeut i ”själavårdande samtal” med makar inom församlingen. I tre av dessa fall inledde han ett

förhållande med kvinnorna i paret trots att han var medveten om att de var gifta, varav en av dessa kvinnor var Sara. Det faktum att Helge agerade samtalsterapeut och fick församlingsmedlemmar att anförtro honom med sina innersta tankar och känslor, kan ses som ett exempel på det som Emerson beskriver i "Power-Dependence Relations" (1962). Personerna som tydde sig till honom med sina personliga problem, är beroende av hans råd och perspektiv, något som han uppenbarligen inte tvekar att dela med sig av. Bilden av Helge som en hjälpsam problemlösare förstärker även församlingsmedlemmarnas uppfattning av honom som en stark ledare. Samtidigt är han beroende av att gruppen har den här bilden av honom för att på så sätt kunna upprätthålla en god fasad och därigenom bibehålla sin makt och kontroll över verksamheten.

Det var även allmänt känt att Helge var en mycket bibelkunnig pastor som hade en nära kontakt med Gud, bland annat genom att han själv sagt sig ha upplevt övernaturliga ting av religiös karaktär. Han uppgav exempelvis att han haft ett flertal drömmar om att hans tidigare fru skulle dö i ett badkar, något som senare inträffade. Jonathan Peste (2011) redovisar i sin text att församlingen trodde starkt på att Gud främst talade genom pastoreorna, som var gruppens ledare. Enligt Blaus teori om "resurser" (1986), skulle Helges roll som pastor kunna anses vara en social resurs som han utnyttjar till sin fördel för att uppnå större social attraktion i gruppen. Anledningen till att hans position är att betrakta som en resurs är tack vare att kontakten med Gud är högt värdesatt av gruppen. Hans nära kontakt med Gud är inte att betrakta som en resurs utanför församlingen eftersom externa personer inte eftersträvar att uppnå en sådan kontakt. Blau (1986) påpekar just detta, att en resurs kan vara grupp-specifik i den bemärkelsen att det endast är individer inom den givna gruppen som anser denna resurs som värdefull och därmed accepterar det som just en resurs. Ytterligare en faktor som gjorde det möjligt för Helge att styra församlingen var den brist på insyn och kontroll från utomstående aktörer som kan sägas ha varit rådande. Peste (2011) menar att bristen på extern kontroll var en huvudsaklig anledning till att de våldsamma händelserna kunde äga rum, i och med att Helge besitter denna ledande position inom gruppen och därmed undgår viss utomstående granskning.

6.2.2. Missbruk av makt & förtroende

Likt Helge hade Johanna en ledande roll inom sin verksamhet, då hon ägde och drev ett eget företag och hade därmed inte någon överordnad som kunde granska henne. Med anledning av detta befinner hon sig inte i en beroendeställning till någon på sin arbetsplats. Utifrån Emersons maktteori (1962), är det Johanna som besitter makten eftersom att hon var chef

över de anställda och var ytterst ansvarig för verksamheten. Hennes chefsposition inom företaget kan även antas ha underlättat för henne att förmå Mohammad att flytta till hennes privata bostad vilket sedan fick till följd att de inledde en relation.

På samma sätt som Helge utnyttjade sin yrkestitel som pastor, kan även Johanna sägas ha använt sin titel som socionom som en slags resurs, i den mening som Blau (1986) talar om det. Denna resurs möjliggör att hon får tillgång till denna socialt utsatta grupp, bestående av ensamkommande flyktingar – en grupp som Mohammad ingår i. Det kan dock diskuteras huruvida han, samt de övriga flyktingarna på HVB-hemmet, anser att hennes yrkestitel är att betrakta som en resurs. För precis som Blau (1986) menar, måste en resurs värdesättas och accepteras av den sociala omgivningen för att över huvud taget kunna användas som en resurs. Det som Johanna har, som däremot skulle kunna betraktas som en resurs av Mohammad är hennes goda ekonomi, som för honom är något eftersträvansvärt då han inte har någon inkomst och befinner sig i en relativt utsatt ekonomisk situation.

Sammanfattningsvis erhåller hon makt och förtroende vilket ökar hennes sociala attraktion (Blau, 1986) genom den yrkesroll och goda ekonomi som hon har. Detta är något som hon sedan missbrukar och utnyttjar för egen vinning när hon förmår Mohammed att utföra kriminella gärningar.

6.2.3. Jämförelse

Helge och Johanna hade båda hedervärda yrken, pastor respektive socionom. Båda yrkesrollerna innebär att skapa en nära kontakt med människor och handlar om att få människor att känna förtroende för dem. Deras arbeten kan även sägas innebära att stötta och hjälpa människor som befinner sig i utsatta positioner. Det kan därför anses vara en form av förtroendemissbruk när Helge, som var pastor och dessutom gift, hade flera sexuella relationer samtidigt med kvinnor som alla var medlemmar i församlingen. Johanna, som ska vara en pålitlig vuxen och vars arbete går ut på att ge ensamkommande ungdomar ett hem, kan sägas brista i sin professionalitet samtidigt som hon går över en moralisk gräns när hon inleder en sexuell relation med Mohammad. Deras hierarkiska ställning inom sina respektive arbetsområden medför således att de har en viss makt över människorna som de kommer i kontakt med. Helge erhåller denna makt i församlingen i och med sin uttalat starka relation med Gud och Johanna genom sin chefsposition på HVB-hemmet. Sammanfattningsvis utnyttjar de båda sin högt uppsatta position som en social resurs, för att på så sätt öka sin sociala attraktion gentemot människorna i sin omgivning.

6.3. Relationen mellan anstiftarna & mördarna

Hittills i analysen har det redogjorts dels för Sara Svenssons och Mohammad Rajabis sociala band, dels för Helge Fossmos och Johanna Möllers makt inom sina respektive yrken och sociala sammanhang. I kommande avsnitt analyseras det hur dynamiken i de två relationerna påverkas av att en individ i relationen är socialt utsatt medan den andra parten i sitt övriga sociala nätverk är resursstark och besitter en form av makt.

Gemensamt för de båda rättsfallen är att det uppstod en sexuell relation mellan de två gärningsmännen i respektive fall. Det som är anmärkningsvärt är dock att ingen av relationerna var socialt accepterade av omgivningen. Helge och Sara var till en början öppna om sin förälskelse och sa till några församlingsmedlemmar att de ansåg det vara Guds vilja att de två skulle ingå äktenskap. Dock var detta något som församlingens ledning motsatte sig och den sexuella relationen fortskred därför i hemlighet. Beträffande Arbogafallet hade Johanna och Mohammad olika syn på deras relation. Johanna gav uttryck för att hon planerade ett liv tillsammans med honom och uttryckte även vid ett flertal tillfällen att de skulle gifta sig, flytta till Spanien och leva ett härligt liv tillsammans. Mohammad däremot tvivlade på relationen, vilket resulterade i att hon ibland visade aggressiva tendenser gentemot honom.

6.3.1. Den sexuella relationen som styrdes av Gud

I Knutbydramat spelar det fjärde sociala bandet, övertygelse, en central roll i Helges och Saras relation, i och med att det är deras gemensamma tro på Gud som gör att de ingår i samma sociala grupp. Det kan även antas att Helges särskilt nära kontakt med Gud gör honom mer resursstark i Saras ögon och därmed erhåller en större social attraktion, vilket bidrar till att hon känner en dragningskraft till honom (Blau, 1986). När Helge under en längre period kämpade med vad som inom församlingen kallades för en "andlig strid", blev Sara utsedd som den enda personen som kunde hjälpa honom ur detta. Det stöd och den sköld som hon utgjorde för honom, tog sig uttryck genom samlag, då denna intima handling skulle driva ut de demoner som han hade inom sig. För att återknyta till Emersons (1962) teori om makt- och beroendeförhållanden, är det tydligt att Helge visar att han är beroende av Sara och hennes stöd i den här krisen och att det endast är *hon* som kan hjälpa honom. Hon blir allt mer socialt isolerad och därmed allt mer beroende av umgänget med Helge samt hans närhet och bekräftelse. Den uppmärksamhet hon fick av honom var dock inte alltid positiv då han flera gånger uttryckte att hon var en olydig och vidrig fresterska. Samtidigt var hon väl medveten om att han hade denna nära kontakt med Gud och därmed hade befogenhet att betrakta henne

som ovärdig av Guds kärlek. Detta gör således att Sara är beroende av Helge för att inte mista sin chans till Guds nåd.

“Hon mådde dåligt av att ha sexuellt umgänge med honom utan att det fanns någon kärlek i förhållandet. Umgänget gick enbart ut på att hon var till för honom [...] Han sade att hon inte hade rätt till ett eget liv utan på grund av hans goda vilja fick vara hans slav. Hon lydde allt som han sade eftersom han sade att han kunde hjälpa henne tillbaka till Gud.” (B 73-04, domsbilaga 2:7).

Ovanstående utdrag ur domen visar på hur viktig religionen och kontakten med Gud är för Sara och att hon prioriterar sina religiösa värderingar på bekostnad av sitt psykiska välmående, då hon vet att Helge har förmågan att stärka hennes kontakt med Gud. Citatet illustrerar även Helges nedvärderande syn på henne och deras förhållande samt styrkan i deras relation, då hon trots att hon blir illa behandlad av Helge ändå är lojal och stannar kvar hos honom. Deras starka och täta relation är något som Peste (2011) diskuterar som en av flera orsaker till att våldsdådet ägde rum.

En annan intressant aspekt beträffande deras relation som även är direkt kopplad till det beroendeförhållandet som präglar relationen, är det ekonomiska förhållningssätt som de har till varandra. Beroendeställningen är i detta fall omvänd då Sara, den underordnade aktören i relationen, bistod Helge ekonomiskt. Detta skedde bland annat genom att hon betalade hans höga mobilräkningar när han bad om det samt genom att hon tog från sina personliga besparingar för att köpa mordvapen och ammunition. Anledningen till att hon gjorde detta var enligt henne själv att hon ansåg sig vara så värdelös och dålig att hon inte var värd pengarna. Hon ansåg däremot att Helge var en god människa som förtjänade pengarna mer än hon.

Det ömsesidiga, men obalanserade beroendeförhållandet (Emerson, 1962) som därmed kan sägas föreligga, kan kopplas till Blau (1986) och hans teori om utbytesrelationer. Det utbyte som sker mellan de två består av pengar, sex och Gudskontakt. Utöver detta kan man även argumentera för att Helge är beroende av Sara, då han vill hon ska utföra de kriminella våldshandlingar som senare kom att äga rum. Det är dock viktigt att poängtera att Sara inte har någon annan anknytningsperson än Helge. Hon var under över ett halvår isolerad i paret Fossmos hus och umgicks nästan uteslutande med honom. Hon får således all sin mänskliga närhet och bekräftelse från just Helge och detta förstärker därmed hennes beroendeställning gentemot honom.

Avslutningsvis går det att konstatera att ju längre relationen fortskrider, desto mer beroende

blir Sara av Helge. Beroendet grundar sig i att hon vill förbättra sin kontakt med Gud men också i hennes mänskliga behov av att få fysisk närhet. Helge är även den som har orsakat hennes sociala isolering, vilket ytterligare påvisar makten som han har över henne. Han utnyttjar sedan Saras fjärde sociala band – det vill säga hennes tro på Gud – och hennes avsaknad av övriga stabila sociala band samt den ojämna maktfördelningen i relationen för att lyckas förmå henne att begå ett våldsdåd som innefattar ett mord och ett mordförsök.

6.3.2. Ekonomisk beroendeställning & otydliga roller

I Arbogafallet kan Johanna anses vara en slags föräldrafigur för Mohammad, som varken hade sina biologiska föräldrar eller andra släktingar närvarande och som dessutom saknar övriga stabila sociala band. Johanna kan med anledning av det tänkas bli särskilt betydelsefull för Mohammad eftersom att hon blir den mest centrala personen i hans liv. Hon var omhändertagande och generös samt gav uttryck för att hon gärna ville försörja honom. Han fick ofta materiella gåvor som exempelvis en dyr telefon, narkotika och tillåtelse att använda hennes bil. Enligt Emersons (1962) maktteori befinner sig Mohammad i en direkt beroendeställning till Johanna eftersom att hon är den makthavande aktören i och med att hon är den som försörjer honom. Han värderar troligen detta som en social resurs då han själv inte har någon inkomst, varpå Johanna blir socialt attraktiv (Blau, 1986) från Mohammads perspektiv och hon spelar en avgörande roll för hans ekonomiska situation.

Det faktum att Johanna ägde HVB-hemmet som Mohammad tidigare har bott på gör att relationen får ytterligare en dimension i och med att hon därmed har en auktoritär position gentemot honom. När han berättade att han ville återvända till HVB-hemmet, sa Johanna att det skulle läggas ned inom kort och att hon ville att han bodde kvar hos henne, varpå han valde att stanna. Precis som Emerson (1962) skriver, kan en aktör inte ha makt utan att begreppet sätts i förhållande till en annan aktör. Det är påtagligt att hon utnyttjar den makt som hon besitter i egenskap av företagsägare i syfte att få Mohammad att stanna hos henne. Att Johanna gav uttryck för att hon ville att Mohammad skulle bo kvar hos henne är ett tecken på hennes beroende av honom. Detta eftersom att hennes mål är att han ska utföra kriminella handlingar för hennes vinning. Hon är därför beroende av hans närvaro och att deras interaktion och relation fortlöper så att hon har möjlighet att påverka honom och till slut få sin egen vilja igenom.

Sammantaget kan Johanna sägas ha tre roller i sin relation med Mohammad; sexuell partner, föräldrafigur och auktoritet, vilket gör relationen komplex. Hon var drygt 20 år äldre än honom vilket också bidrar till bilden av henne som föräldrafigur. Ålder och rollen som

förälder är två typiska faktorer som kan anses vara socialt vedertagna maktattribut och ger ett naturligt övertag i en relation (De Goede, Branje & Meeus, 2009). Dessa attribut förstärker därmed Johannas överordnade position gentemot Mohammad som redan befinner sig i en ekonomisk beroendeställning till henne (Emerson, 1962). Weerman teoretiserar om att gärningsmän som begår brott tillsammans är lika i många avseenden, denna tes stämmer dock inte in på omständigheterna i Arbogafallet. Johanna och Mohammad är av olika kön, etnicitet och ålder och är därmed inte särskilt lika varandra. Det faktum att det var den äldre personen, Johanna, som anstiftade brotten ligger dock i linje med vad Weerman skriver. Vidare argumenterar Weerman för att brott som begås i grupp är ett utbyte som ofta resulterar i belöningar som är eftersträvansvärda av människor, exempelvis social acceptans och uppskattning (Weerman, 2003). En rimlig tolkning är således att Mohammad vill uppnå detta och därför gör avkall på sina värderingar och prioriterar Johannas vilja.

6.3.3. Anstiftningsprocessen

De två respektive relationerna kan med bakgrund av ovanstående analys tänkas ligga till grund för en slags “anstiftningsprocess”, där de överordnade aktörerna styr och formar Sara respektive Mohammad efter sina egna intressen och mål, vilket slutligen resulterar i att de begår dessa våldsamma brott. Sara och Mohammad kan liknas vid “verktyg” som anstiftarna kan kontrollera och använda sig av för att uppnå önskat resultat, det vill säga att få verktygen att utföra mord å deras vägnar. Verktygen fungerar endast som ett hjälpmedel för att fullfölja anstiftarnas vilja snarare än att Sara och Mohammad får någon egen vinning av agerandet. Anstiftningsprocessen kan sägas ta sin början så tidigt som när aktörerna först träffas och börjar lära känna varandra. Detta i och med att allt som den här processen innefattar – att anstiftarna utnyttjar sin makt samt styr och formar verktygen – bygger på relationen mellan dessa individer. En grundläggande förutsättning för anstiftningsprocessen är att anstiftarna känner en tilltro till sina verktyg och kan anförtro dem ämnen som mord och hat mot familjemedlemmar. Exempelvis hade förmodligen varken Sara eller Mohammad fullföljt de önskningar som deras anstiftare gav uttryck för, om de bara hade varit främlingar för varandra och inte hade haft en tät relation.

6.3.4. Jämförelse

En intressant aspekt av de båda förhållandena, som kan ses som en likhet men även som en skillnad, är utbytet av ekonomiska resurser mellan de båda parterna. I Knutbydramat är det den underlägsna aktören, Sara, som har den ekonomiska resursen att erbjuda relationens

makthavare Helge. I Arbogafallet är det den resursstarka och överordnade aktören som även besitter den ekonomiska makten. Den ekonomiska beroendeställningen tar sig på så sätt uttryck på olika sätt i de två relationerna. Sara å ena sidan, ger av sina privata besparingar för att hon tycker att Helge förtjänar det och för att hon känner sig utvald att hjälpa honom. Johanna å andra sidan, försörjer Mohammad för att hon vet att han inte har någon annan som kan ta ekonomiskt ansvar för honom, vilket även innebär en möjlighet för henne att behålla honom i sin närhet.

Sammanfattningsvis kan man se att dessa två relationer i flera aspekter är tydligt påverkade av dels den socialt utsatta position som Sara och Mohammad befinner sig i, dels den maktposition som Helge och Johanna besitter – något som förutsätter att en anstiftningsprocess kan äga rum. Det skeva maktförhållandet som detta resulterar i är något som präglar de båda relationerna och som uppstår genom den resursstyrka som de överordnade aktörerna har. I Knutbydramat består anstiftarens resurs av den nära kontakten med Gud och i Arbogafallet rör det sig snarare om materiella ting samt en ställföreträdande anhörig. Gemensamt för relationerna är att de underordnade aktörerna inte är positivt inställda till förhållandena, men trots detta tar de sig inte ur sin destruktiva situation, vilket sannolikt beror på deras avsaknad av övriga sociala band.

6.4. Kommunikation och anstiftan

Det som går att konstatera utifrån domarna är att i både Knutbydramat och Arbogafallet har en person lyckats förmå en annan person att genomföra ett våldsdåd. I båda fallen var samtal om mord på specifika personer frekvent återkommande fram tills dess att gärningarna begicks. Helge och Johanna är de personer i relationerna som tar initiativ till dessa samtalsämnen och som därför även är de personer som anstiftar morderna. Detta ligger även i linje med den tidigare presenterade forskningen, som menar att det oftast är *en* person som presenterar idén och är den drivande aktören (“recruiter”), medan resterande individer i gruppen tenderar att snarare agera som anhängare (“joiners”) (Weerman, 2003; McGloin & Nguyen, 2012). En väsentlig skillnad mellan Knutbydramat och Arbogafallet är dock *hur* anstiftarna kommunicerar med sina ”verktyg” om mordplanerna, vilket är det som behandlas i detta avslutande avsnitt av analysen.

6.4.1. Religiösa uppmaningar

I Knutbydramat frågade Helge Sara om hon skulle kunna tänka sig att ta livet av en annan människa om det var Guds vilja, redan två och ett halvt år innan våldsdådet skedde. Han

upprepade den hypotetiska frågan med jämna mellanrum fram till dess att handlingen genomfördes.

“Hon tyckte att det var en konstig fråga men svarade att hon skulle göra det om hon visste att det var Guds vilja – eftersom det då inte fanns några alternativ – men att om Gud vill att någon skall dö tar han själv hand om det. Helge sade att Gud kanske ville använda hennes händer. Han har alltid betonat vikten av lydnad inför Gud.” (B 73-04, domsbilaga 2:5).

Utdraget ur domen visar att Sara inte bara anser att Helges fråga är märklig, utan att hon även framför ett motargument som tyder på att hon anser att det är omoraliskt att döda en annan människa. Helge, som påstår sig ha en nära kontakt med Gud, hävdar då att Gud väljer ut henne för att utföra en lydnadshandling. Hon ger uttryck för att det är Guds vilja som skulle vara hennes drivkraft till en sådan handling, eftersom det är lydnad inför Gud som hon strävar efter. Helges metod för att introducera Sara till idén om att döda en annan människa är att använda hennes religiösa övertygelse i syfte att få henne att tro att det är Guds vilja, snarare än hans egen. Detta visar hur han utnyttjar Saras fjärde sociala band, övertygelsen, för att få sin vilja igenom, vilket är en form av maktutövande. Det framkommer av domen att han ett flertal gånger sagt till henne att hon har “syndat” och att hon måste få tillbaka Guds nåd. Weerman (2003) skriver att brott som begås i grupp bland annat genomförs i syfte att uppnå social acceptans. I Saras fall handlar det dock om acceptans från Gud. Möjligen kan Sara även ha uppfattningen att acceptans från Gud även ska ge henne social acceptans från Helge eller församlingen i stort. Detta kan skapa förståelse för varför hon påverkas så starkt av Helges uttalande om “vikten av lydnad inför Gud”. Saras strävan efter Guds acceptans är något som i förlängningen resulterar i att hon dödar en annan människa.

Peste (2011) beskriver Knutby Filadelfiaförsamling som en starkt hierarkiskt uppbyggd församling, där pastorerna betraktades som allvetande och som Guds talespersoner. Det faktum att Helge är pastor möjliggör därför att han kan förmedla Guds vilja på ett så förtroendeingivande sätt att Sara tror på det. I enlighet med Emerson (1962) visar det återigen på att hon befinner sig i en beroendeställning till Helge då han i egenskap av pastor har befogenhet att avgöra vem som får Guds acceptans och kärlek. Saras fjärde sociala band, hennes religiösa övertygelse, kan därför sägas ligga henne till last, då det per automatik innebär att hon blir beroende av Gud och hans nåd, något som i församlingen kontrolleras av Helge. Ytterligare en tolkning är att Saras övertygelse är en social resurs (Blau, 1986) i

Helges ögon, något som han utnyttjar för att få ett utbyte som gynnar hans mål. Troligen hade han inte kunnat använda sig av samma tillvägagångssätt i sin anstiftningsprocess om personen saknat den religiösa övertygelsen. Personen i fråga hade inte ansett Helge som lika socialt attraktiv då denne inte hade värderat hans nära kontakt med Gud som en resurs (Blau, 1986). I förlängningen hade denne därför inte kunnat bli Helges kontrollerbara ”verktyg” om hen hade saknat detta starka fjärde sociala band.

De sista två månaderna innan våldsdådet skedde, hade Sara och Helge en mycket tät telefon- och SMS-kontakt. Det rörde sig om tusentals SMS och knappt ett hundratal telefonsamtal. Utöver denna kontakt skickade han dessutom ett tiotal anonyma SMS till henne med indirekta uppmaningar innehållandes religiösa budskap. Ett SMS som hon fick innehöll följande: “Var inte förtvivlad och tveka inte. För Guds skull, för hennes skull, för hans skull och för din skull måste detta ske. Att komma hem är nåd.” (B 73-04, domsbilaga 2:9). Formuleringen i SMS:et är inte särskilt tydlig i och med att det inte framgår att det handlar om att Sara bör döda en annan människa. Men när hon och Helge diskuterar innehållet i SMS:et är det för dem en självklart att “komma hem” innebär att dö. Peste (2011) tolkar citatet på samma sätt och han poängterar även att döden är ett centralt samtalsämne inom församlingen. Helge säger aldrig uttryckligen till henne att det är *hans* vilja att någon ska dö, utan framför istället abstrakta uppmaningar av religiös karaktär för att få Sara att göra det han vill.

6.4.2. Rättframma befallningar

Johanna använder sig av en helt annan metod än Helge när det gäller kommunikation angående mordplanerna. Det finns en påtaglig språkförbistring mellan Johanna och Mohammad, då de har olika modersmål. De talade ofta via tolk eller Google Translate för att förstå varandra. Hon uttryckte sig klart och tydligt inför Mohammad angående det faktum att hon avskydde sina föräldrar. Hon talade illa om dem genom att använda nedvärderande skällsord och berättade även om händelser i barndomen då hon blev illa behandlad av dem. Johanna sa bland annat att hon hatade föräldrarna så mycket att hon ville se dem döda med huvudena separerade från kropparna. När hon och Mohammad pratade om detta ”sade [hon] också att hon ‘hade bestämt sig’. Slutligen bad hon honom att döda föräldrarna samtidigt som hon förklarade att hon skulle planera hur det skulle gå till.” (B 3570-16:66). I citatet utnämner Johanna sig själv till så kallad “recruiter” (McGloin & Nguyen, 2012) då hon är tydlig med att det är hennes idé och att hon är den drivande aktören. Samtidigt ber hon Mohammad följa hennes planer och därmed vara hennes “joiner” (McGloin & Nguyen, 2012). Hon utnämner

helt enkelt sig själv till anstiftare och honom till den som ska sköta det praktiska och utföra den fysiska handlingen. Enligt Mohammad återkom Johanna till planerna på att döda föräldrarna åtta till tio gånger under ungefär två månaders tid och yttrade flera gånger orden “båda skall dö” (B 3570-16:67). De ordval och direkta uppmaningar som Johanna uttrycker till honom är av sådan dignitet och auktoritär framtoning att det tyder på ett maktinnehav över den hon talar till. Hennes yttrande “båda *skall* dö” kan även tolkas som en ren befallning – det är hennes vilja och hon förväntar sig att Mohammad ska prioritera den över sina egna värderingar. De kraftfulla uttalandena möjliggörs således av hennes överordnade position, men kan även sägas bidra till att denna position upprätthålls och förstärks (Emerson, 1962; Blau, 1986).

Att Mohammad är mottaglig för Johannas auktoritära befallningar och till slut faktiskt agerar på dem, måste ses i kontexten av deras relation och vilken betydelse hon har i hans liv. För det första är hon hans starkaste anknytningsperson, för det andra saknar han övriga sociala band och för det tredje axlar hon även en föräldraroll för honom. Tillsammans innebär dessa faktorer sannolikt att hon är den person som får mest inflytande i Mohammads liv och därmed är den som han främst lyssnar på och rättar sig efter. Det har i sin tur att göra med att deras relation är baserad på den makt- och beroendeställning som Emerson (1962) diskuterar. De befallningar som Johanna uttrycker gentemot Mohammad kan liknas vid de krav som Emerson menar att den överordnade aktören ofta ställer på den underordnade. När den underordnade personen försöker uppnå dessa ofta högt ställda krav från den makthavande personen, utför denne handlingar som hen annars inte hade gjort på eget initiativ (Emerson, 1962). Följande citat illustrerar att den kriminella handling som Mohammad slutligen utförde inte är något som han hade genomfört utan Johannas påtryckningar. ”Eftersom han var rädd och [...] trots att han egentligen inte ville gick han sedan in i sovrummet och började med vänster hand [...] hugga med kniven mot [mordoffret].” (B 3570-16:70). Det är tydligt att Mohammad, den underordnade aktören, utför våldshandlingen för att möta det krav som makthavaren ställer på honom. Hans egen ovilja och rädsla inför att ta livet av en annan människa, bortprioriteras och istället är det Johannas vilja som styr honom.

6.4.3. Jämförelse

Det finns en tydlig skillnad mellan hur aktörerna i de två anstiftningsprocesserna kommunicerar med varandra. I Knutbydramat handlar det om främst skriftliga diffusa uppmaningar med ett underförstått budskap, medan det i Arbogafallet snarare rör sig om explicita och konkreta befallningar som sker muntligen. Johanna är direkt i sin framtoning

och tydlig med sin vilja. Helge däremot använder den gemensamma Gudstro, som han och Sara delar, för att dölja sina egna intressen. Det faktum att de SMS han skickar till henne dessutom är anonyma, distanserar honom ytterligare från inblandning i mordplanerna. Rättsfallen skiljer sig åt i det avseendet att Johanna och Mohammad ofta har svårigheter att förstå varandra på grund av språkförbistringen, medan Helge och Sara inte bara förstår varandra språkligt utan också på en djupare nivå i och med deras gemensamma religiösa övertygelse. Dessa skillnader beträffande hur aktörerna förstår varandra kan möjligen förklara skillnaderna i hur de kommunicerar med varandra. Johanna och Mohammads språkliga hinder innebär att hon behöver vara extra tydlig för att han ska förstå henne, medan Helge är väl medveten om att Sara förstår hans abstrakta, religiösa vädjan. Gemensamt för hur gärningspersonerna kommunicerar med varandra är att det i båda fallen rör sig om en envägskommunikation. Det är endast de två överordnade aktörerna som för ämnet ”mord” på tal och är måna om att planerna ska förverkligas. Det rör sig aldrig om en diskussion kring exempelvis *vem* som ska hålla i vapnet och utföra den dödliga handlingen. Detta gemensamma drag beträffande kommunikationen är något som ytterligare förstärker de anstiftningsprocesser som äger rum i de båda relationerna.

7. Slutsatser

Den frågeställning som ligger till grund för uppsatsen är: Hur kan Knutbydramat och Arbogafallet sociologiskt förstås och jämföras utifrån de involverades sociala relationer? Utifrån analysen kan de två fallen sociologiskt förstås med hjälp av tre centrala begrepp; sociala band, maktrelationer och beroendeställning. Det går att konstatera att Sara Svensson och Mohammad Rajabi har bristande sociala band, vilket försätter dem i en socialt utsatt position. Helge Fossmo och Johanna Möller däremot, kan båda två konstateras vara makthavare inom sina respektive yrkesroller, något som de sedan tar med sig in i sina relationer. Det som händer när aktörerna möts är att relationerna baseras på en beroendeställning, där Sara och Mohammad är de underordnade aktörerna. De två överordnade aktörerna kan även konstateras vara resursstarka, dock på olika sätt. Helge erbjuder Sara en starkare och mer kärleksfull relation till Gud, medan Johanna erbjuder Mohammad pengar, bostad och andra materiella ting.

Relationerna mellan individerna kan liknas vid en anstiftningsprocess som börjar i samband med att aktörerna möts och utvecklas i takt med att de bygger upp ett förhållande. Själva anstiftningen kan sägas ta sin början när anstiftarna för första gången tar upp samtalsämnet

“mord”. Dock förutsätter detta att aktörerna har en relation som i någon mån bygger på en socialt överenskommen tillit. Kommunikationen avseende mordplanerna mellan aktörerna är en stor del av anstiftningsprocesserna, men hur den tar sig uttryck är en väsentlig skillnad mellan rättsfallen. I Knutbydramat består den av diskreta och tolkningsbara uppmaningar med religiöst budskap och i Arbogafallet består den av direkta befallningar. Det faktum att Helge och Johanna inte befinner sig på mordplatserna är också något som ytterligare skapar en sociologisk förståelse för de sociala relationernas betydelse i rättsfallen. I och med detta kan dessa anstiftningsprocesser sägas vara fullbordade, då den kontroll som de överordnade aktörerna har är total. Anstiftarnas närvaro på platsen vid tiden för mordet är inte nödvändig för de ska lyckas förmå Sara och Mohammad att döda. Detta innebär i sin tur att Sara och Mohammad är instrumentella “verktyg” som endast utför de handlingar som de har blivit beordrade att utföra. Handlingarna strider mot deras egna värderingar och de hade aldrig utfört dem utan anstiftarnas påverkan.

8. Diskussion

Denna uppsats har en frågeställning som är på mikronivå, dels eftersom att det är en jämförande fallstudie, dels i och med att det som studeras är sociala relationer mellan specifika individer. Syftet med uppsatsen är således inte att dra generella slutsatser som kan appliceras på andra fall av brott där anstiftan förekommer. Men trots detta kan det vara akademiskt relevant och intressant ur ett samhällsligt perspektiv att se uppsatsens analys och slutsatser i ett större sammanhang. Kontentan av uppsatsens analys är att de sociala relationerna mellan gärningspersonerna i rättsfallen kan sägas vara av destruktiv karaktär, främst för Sara Svensson och Mohammad Rajabi. Destruktiviteten i de två relationerna tar sig dock inte uttryck på ett normativt sätt, i och med att ingen av aktörerna i relationerna blir fysiskt skadade eller mördas, utan det är istället en tredje part som blir bragd om livet. I dessa två fall rör det sig dock om en betydligt större, mer komplex problematik som inkluderar andra faktorer, såsom avsaknad av sociala band och religiös övertygelse. Sociala relationer, destruktiva eller inte, är alltid av vikt att analysera och forska om, just på grund av den komplexitet som det mänskliga beteendet innebär. Det finns ett flertal sociologiska och kriminologiska frågor utifrån vilka dessa fall skulle kunna studeras, enskilt eller i en jämförelse. Ett exempel är offerskap, då man skulle kunna argumentera för att Sara och Mohammad blir viktimerade under anstiftningsprocessen trots att det är de som i slutändan utför mordet. Ett annat tema skulle kunna vara religion, exempelvis med ett fokus på sekter där människor inom gruppen mördar varandra. Integration är ytterligare en samhällsfråga som

skulle vara relevant att problematisera i förhållande till Arbogafallet, i och med att Mohammad inte var tillräckligt integrerad i det svenska samhället och därav saknade de starka sociala band som ofta ses som brottsförebyggande.

Denna variation av infallsvinklar på dessa två mordfall medför således att det även skulle vara intressant att analysera dem utifrån andra akademiska discipliner. Exempelvis skulle ett genusvetenskapligt perspektiv kunna intressera sig för de olikheter som råder mellan könen på anstiftarna respektive verktygen i de två fallen och om detta kan ha påverkat händelseförloppen. Domarna skulle även vara relevanta att studera utifrån ett juridiskt perspektiv, i och med att Helge Fossmo och Johanna Möller inte blev dömda för samma typ av brott. Därutöver skulle man utifrån ett psykologiskt perspektiv kunna fokusera på Sara Svenssons och Mohammad Rajabis barndom och uppväxt för att se hur dessa faktorer möjligen kan ha påverkat deras agerande. Dessa vidgande perspektiv på dessa händelser skulle givetvis generera fler svar och ge en större förståelse för varför de två våldsdåden ägde rum.

9. Referenser

9.1. Litterära källor

Asp, P. & Ulväng, M. (2014). *Straffrätt – en kortfattad översikt*. Uppsala: Iustus förlag.

Blau, P. M. (1986). *Exchange and Power in Social Life*. London: Transaction Publication Press.

Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

De Goede, I. H. A., Branje, S. J. T. & Meeus, W. H. J. (2009). Developmental Changes in Adolescents' Perceptions of Relationships with Their Parents. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, ss. 75-88. (<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10964-008-9286-7.pdf>) [2020-04-27].

Emerson, R. M. (1962). Power-Dependence Relations. *American Sociological Review*, 27:1, ss. 31-41. (https://www.jstor.org/stable/2089716?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents) [2020-04-06].

Engdahl, O. & Larsson, B. (2011). *Sociologiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Hirschi, T. (2002). *Causes of Delinquency*. Piscataway: Transaction Publishers.

May, T. (2013). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.

McGloin, J. M. & Nguyen, H. (2012). It Was My Idea: Considering the Instigation of Co-offending. *American Society of Criminology*, 50:2, ss. 463-494. (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.2011.00266.x>) [2020-04-08].

Newburn, T. (2013). *Criminology*. Abingdon: Routledge.

Peste, J. (2011). Murder in Knutby. I Lewis, J. R (red.) *Violence and New Religious Movements*. Oxford: Oxford Scholarship Online.

DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199735631.001.0001

Rennstam, J. & Wästerfors, D. (2015). *Från stoff till studie*. Lund: Studentlitteratur.

Saldaña, J. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: SAGE.

Silverman, D. (2020). *Interpreting Qualitative Data*. London: SAGE.

Weerman, M. F. (2003). Co-offending as social exchange. *British Journal of Criminology*, 43:2, ss. 398-416.

(<https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=8a1dabe1-bfe3-4da8-b7dc-c52f7f31528f%40pdc-v-sessmgr03>) [2020-04-09].

9.2. Rättskällor

SFS 1962:700. *Brottsbalken (BrB)*.

(<https://lagen.nu/1962:700>) [2020-03-34]

SFS 2009:400. *Offentlighets- och sekretesslagen*.

(<https://pro.karnovgroup.se/b/documents/882390?t=ANNOTATIONS>) [2020-03-10]

Uppsalas tingsrätts dom 2004-07-30 i mål B 73-04

Västmanlands tingsrätts dom 2017-08-21 i mål B 3570-16

9.3. Elektroniska källor

Vetenskapsrådets CODEX (2020). *Att hantera data & forskningshandlingar*.

(<http://www.codex.vr.se/Datamaterial.shtml>) [2020-05-08]